

Vlasta Rišner

„RUBNI” HRVATSKI PRIJEDLOZI

*dr. sc. Vlasta Rišner, Filozofski fakultet, Osijek
izvorni znanstveni članak*

UDK 811.163.42'367.633'374

U radu se kreće od građe Hrvatskoga čestotnog rječnika te se izdvajaju najrjeđi hrvatski prijedlozi, koji se smatraju rubnima. Pokazuje se da netvorben nije ni jedan od deset prijedloga koji u korpusu opisanom Hrvatskim čestotnim rječnikom imaju najmanju čestotu pojavljivanja te se pokazuje neusklađenost gramatičkih i rječničkih opisa pri određivanju vrsta gramatikaliziranih riječi.

Ključne riječi: prijedlozi, Hrvatski čestotni rječnik, čestota, poprijedloženje

1. Uvod

U opis se hrvatskih prijedloga male čestote pojavljivanja kreće usporedbom:

- izdvojenih prijedloga nastalih od okamenjenih instrumentala imenica; kako se u dijelu normativne literature ne smatraju prijedlozima, u ovom se radu nazivaju „rubnima”;
- najmanje čestih prijedloga zabilježenih u građi *Hrvatskoga čestotnog rječnika* Milana Moguša, Maje Bratanić i Marka Tadića.

Izdvojene se riječi uspoređuju i u ostaloj normativnoj literaturi, tablično u *Hrvatskom jezičnom savjetniku*, Aničevu *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* i *Rječniku hrvatskoga jezika Leksikografskoga zavoda* i *Školske knjige*. Potvrđuje se neujednačenost opisa gramatikaliziranih vrsta riječi: prijedlozi nastali poprijedloženjem imenica ili srastanjem prijedložnih izraza u hrvatskoj se normativnoj literaturi opisuju ne samo kao prijedlozi nego i kao imenice ili prilozima, što najčešće nema veze s njihovim sintaktičkim obilježjima.

2. Pretpostavke istraživanja prijedloga u *Čestotniku*

Prije usporedbe prijedloga u *Hrvatskom čestotnom rječniku* prepostavlja se sljedeće:

- da će pri određivanju čestote najznačajnija biti tvorba; slabije će se frekventnim potvrditi tvorbeni, sekundarni prijedlozi;
- da su češći gramatikaliziraniji prijedlozi, tj. da će se češće rabiti prijedlozi vezani uz više padeža;
- da su sekundarni prijedlozi koji u sastavu imaju koji netvorbeni prijedlog redovito rjeđi nego suodnosni kraći prijedlog;

- da manje učestali hrvatski prijedlozi s imenicama široka i ispražnjena značenja čine ustaljene prijedložne izraze te se uz njih otvara pravopisno i morfosintaktičko pitanje odnosa prijedloga i prijedložnoga izraza, dok je s ostalim manje čestim hrvatskim prijedlozima povezano pitanje određivanja vrste riječi (priloga/prijedloga);
- da se češći prijedlozi rabe u svim potkorpusima, a uporaba je rjeđih ograničena samo na određene potkorpuse.

Budući da su prijedlozi gramatikalizirana vrsta riječi, koja izriče odnose među punoznačnim riječima, može se pretpostaviti da će se nalaziti na vrhu čestotnoga rječnika, te će ih ukupno biti malen broj jer je njihov skup ograničen i zatvoren. Ta pretpostavka, međutim, vrijedi samo za netvorbene, prvotne, prave prijedloge i povezana je s pitanjem kriterija određivanja prijedloga kao vrste riječi. Jasno je da se u *Čestotniku* među prijedloge ne svrstavaju prijedložni skupovi te se ne može govoriti o ustaljenim prijedložnim izrazima kao o tzv. sekundarnim prijedlozima, kao što se uobičajilo u nekih suvremenih hrvatskih jezikoslovaca. Među hrvatskim se gramatičarima izdvaja opis J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 243), koji u *Gramatici hrvatskoga jezika* među prijedloge svrstavaju i ustaljene prijedložno-padežne izraze (*na osnovi, pod konac, s obzirom na, u skladu s*). U ostalih se gramatičara prijedlozi uglavnom dijele na prvotne i drugotne (različito nazvane), kako se opisuju još staroslavenski prijedlozi. Prvotni su prijedlozi bili netvorbene, većinom iz praindoeuropskoga, a manje iz praslavenskoga jezika. Drugotni su pak prijedlozi novijega postanja, nastali primjerice od priložnih izraza, komparativa te poprijedloženjem nekih padeža imenica. (Damjanović 2003: 152)

Jedan je od načina nastanka sekundarnih prijedloga poprijedloženje, koje pretpostavlja gubljenje kategorijskih obilježja promjenjivih vrsta riječi i preuzimanje prijedložne uloge izricanja odnosa. Najčešće se gramatikaliziraju imenice, a put prema gubljenju predmetnosti i okamenjivanju često prolazi instrumental. Međutim, opisi su takvih, okamenjenih instrumentala s obzirom na pripadnost određenoj vrsti riječi u normativnoj literaturi neujednačeni.

3. Odnos dijela normativnih priručnika prema okamenjenim instrumentalima imenica

Okamenjeni se instrumentali imenica u suvremenih gramatičara opisuju kao imenice, kao prilozi ili kao prijedlozi. O tome se izrijekom govori u *Glasovima i oblicima hrvatskoga književnoga jezika*:

„Ima gramatičara koji instrumental nekih imenica u vezama kao što su *diljem domovine, početkom veljače, pomoću računala, posredstvom suda, povodom vašeg imendana, prilikom dolaska, silom zakona, širom svijeta, tijekom godine, većinom glasova...* smatraju prijedlozima. Iako je takva upotreba veoma bliska prijedlozima, ipak to nisu prijedlozi, nego imenice.” (Babić i dr. 2007: 560)

S. Babić instrumentale imenica spominje i u *Tvorbi riječi* (1986: 506), opisujući nastanak priloga preobrazbom imenica. Među njima su i neki instrumentali koji se mogu poprijedložiti, što se ne spominje, ali pravim prilozima autor *Tvorbe riječi* smatra samo one instrumentale imenica ”koji su dobili posebno priložno značenje: *licem na Božić (...), listom (...), mahom (...)*.” (Babić 1986: 506).

Za potvrdu odnosa dijela suvremene normativne literature usporedit će se kako su izdvojene riječi (*diljem, početkom, pomoću...*) opisane s obzirom na vrstu u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* te u *Rječniku hrvatskoga jezika* Leksikografskoga zavoda i Školske knjige i Anićeve *Velikom rječniku hrvatskoga jezika*. Pritom će se krenuti od podataka u *Čestotniku*, koji uz lemu navodi vrstu riječi, ali i broj ukupnih pojavnica potvrđenih u građi. Uz neke se od uspoređenih riječi nalazi oblik riječi (pojavnica) jednak uspoređenom, ali unutar druge natuknice (leme), te se taj oblik također navodi u tablici. Međutim, takvi se homonimni oblici ne nalaze samostalno te nisu leksički nego oblični homonimi. U tablici koja slijedi uspoređene se oblično jednake pojavnice, koje ne pripadaju istoj lemi, također nazivaju homoformama i ne smatraju homonimima u užem smislu jer takvi homonimi uz jednak izgovor i pismo uključuju i pripadnost istoj vrsti riječi.

4. Okamenjeni instrumentali imenica opisani u *Čestotniku* kao prilozima

Ni jedna od deset riječi preuzetih iz Akademijine gramatike u *Čestotniku* nije opisana kao prijedlog, nego se opisuju kao prilozima ili imenice. Polazeći od toga opisa, uspoređene se riječi razvrstavaju u dvije tablice (Tablica 1 i Tablica 3) te se iste riječi uspoređuju po vrsti i s obzirom na (ne)postojanje homoforme u drugoj normativnoj literaturi: *Savjetniku* i dvama suvremenim rječnicima (Tablica 2 i Tablica 4):

Tablica 1. Usporedba riječi – priloga u *Čestotniku*

	vrsta riječi	apsolutna čestota	zabilježena homoforma
širo	prilog	46	ne
početkom	prilog	32	instrumental imenice <i>početak</i> (2)
većinom	prilog	18	instrumental imenice <i>većina</i> (2)
tijekom	prilog	7	ne
diljem	prilog	6	ne

Tablica 2. Usporedba riječi opisanih u *Čestotniku* kao prilozima sa *Savjetnikom* i rječnicima

	Savjetnik		Rječnik hrvatskoga jezika		Veliki rječnik hrvatskoga jezika	
	vrsta riječi	homoforma	vrsta riječi	homoforma	vrsta riječi	homoforma
<i>širo</i>	prijedlog	prilog	prijedlog	prilog	prijedlog	prilog
<i>početkom</i>	prijedlog	–	–	–	prilog	–
<i>većinom</i>	prilog	–	prilog	imenica; instr. im. <i>većina</i>	prilog	–
<i>tijekom</i>	prijedlog	–	prilog	–	prijedlog	imenica; instr. im. <i>tijek</i>
<i>diljem</i>	prijedlog	–	prijedlog	–	prilog	–

Osim pokazane rječničke neusklađenosti pri određivanju vrste riječi, zbog gramatikaliziranosti se nepunoznačnih riječi otvara i pitanje gramatičke homonimije. U teorijskim se opisima suvremeni leksikolozi uglavnom slažu oko kriterija navođenja istoga oblika riječi unutar jedne ili u više rječničkih natuknica: ako je riječ o višeznačnosti (polisemiji), riječi se navode unutar jedne natuknice; ako je riječ o homonimiji, svaki homonim imat će svoju natuknicu, te će i svaka riječ koja pripada drugoj vrsti riječi imati svoju natuknicu.

Osnovnim se problemom uspoređenih riječi nameće razlikovanje imenica, priloga i prijedloga – riječi koje su u Akademijinoj gramatici određene kao imenice (*širo*m, *početkom*, *većinom*, *tijekom*, *diljem*) u *Čestotniku* su prilogi, a u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* četiri su od pet navedenih riječi prijedlozi. Dvije su od pet riječi prijedlozi i u uspoređenim rječnicima. Pritom nije uvijek jasan način razlikovanja priloga od prijedloga: uz neke se riječi u zagradi dodaje genitivni oblik odnosne zamjenice, što upućuje na postojanje imenske riječi u određenom padežu koja uobičajeno slijedi za prijedlogom, a riječ se opisuje kao prilog. Potvrđuje to usporedba opisa *širo*m, *diljem* i *početkom* u Anićevu rječniku:

- *Širo*m se navodi u dvjema natuknicama, kao prilog i prijedlog. Pri navođenju prijedloga opis je sljedeći: „**širo**m² *prij.* (čega) (...) [- *svijeta*, - *Zemlje*; - *zemlje*; - *domovine*]; *diljem*; po + *lokativ* [- *po svijetu* itd.]”.
- Međutim, *diljem* se opisuje kao prilog, iako se u natuknici sa *širo*m upućivalo na *diljem* i usprkos uputnici: ”v. *širo*m (2)”, kao i odnosnoj zamjenici koja se kao pokazatelj padeža imenske riječi navodi u opisu: „**diljem** (čega)”. Daje se čak i isti primjer prijedložnoga izraza pri opisu *diljem* i *širo*m – [- *domovine*].
- Jednako kao riječ *diljem*, u Anićevu se rječniku opisuje *početkom* – kao prilog, usprkos dodavanju zamjenice u genitivu i prijedložnim izrazima koji potvrđuju da *početkom* zahtijeva imensku riječ u određenom padežu, što je obilježje prijedloga kao vrste riječi: „**početkom** (čega) *pril.* (...) [- *godine*; - *stoljeća*; - *milenija*; - *školskog sata*]”.

5. Okamenjeni instrumentali opisani u *Čestotniku* kao imenice

Preostalih pet riječi o kojima se raspravlja u Akademijinoj gramatici i autori *Čestotnika* smatraju imenicama. Sve su usporedene riječi u *Čestotniku* zabilježene kao jedan od oblika imenice koja se navodi u osnovnom, nominativnom obliku te navedeni oblici nisu posebne natuknice. Zbog toga se pokazuje brojčani odnos izdvojenoga i ostalih padežnih oblika pojedine imenice te postotak instrumentalnoga oblika u odnosu na ostale. Pri navođenju se pojavnica kreće od one koja ima najviše zabilježenih instrumentalnih oblika jer su oni u središtu proučavanja.

Tablica 3. Usporedba riječi – imenica u *Čestotniku*

	osnovna riječ		čestota			
	lema	vrsta riječi	čestota različitih padežnih oblika	apsolutna čestota	pot-korpus	postotak pojavljivanja instr. oblika
<i>pomoću</i>	<i>pomoć</i>	imenica	<i>pomoći*</i> 1 <i>pomoć</i> 115 <i>pomoći</i> 40 <u><i>pomoću</i> 209</u>	365	DNPSU	57 %
<i>prilikom</i>	<i>prilika</i>	imenica	<i>prilici</i> 32 <i>prilika</i> 45 <i>prilikama</i> 29 <i>prilike</i> 42 <u><i>prilikom</i> 100</u> <i>priliku</i> 30	278	DNPSU	35 %
<i>silom</i>	<i>sila</i>	imenica	<i>sila</i> 94 <i>silama</i> 14 <i>sile</i> 77 <i>sili</i> 7 <i>silo</i> 5 <u><i>silom</i> 34</u> <i>silu</i> 18	249	DNPSU	13 %
<i>povodom</i>	<i>povod</i>	imenica	<i>povod</i> 8 <i>povoda</i> 2 <i>povodima</i> 1 <u><i>povodom</i> 14</u> <i>povodu</i> 64	89	DNPSU	15 % (87 %)
<i>posredstvom</i>	<i>posredstvo</i>	imenica	<u><i>posredstvom</i> 5</u>	5	-N--U	100 %

Izdvojene su riječi u *Savjetniku* opisane kao prijedlozi, dok je u rječnicima opis različit, što pokazuje Tablica 4:

Tablica 4.

	<i>Savjetnik</i>		Rječnik hrvatskoga jezika		<i>Veliki rječnik hrvatskoga jezika</i>	
	vrsta riječi	zabilježena homoforma	vrsta riječi	zabilježena homoforma	vrsta riječi	zabilježena homoforma
<i>silom</i>	prijedlog	prilog	prilog	–	prijedlog	–
<i>prilikom</i>	prijedlog	imenica	prijedlog	–	prilog	u frazemu <i>drugom prilikom</i>
<i>pomoću</i>	prijedlog	imenica	prijedlog	–	prijedlog	–
<i>povodom</i>	prijedlog	imenica	prijedlog	–	prijedlog	–
<i>posredstvom</i>	prijedlog	imenica	–	–	–	–

Usporedba riječi izdvojenih u tablicama 3 i 4, u koju se krenulo od okamenjenih imenskih oblika koji prema mišljenju autorā Akademijine gramatike nisu toliko gramatikalizirani da bi se o njima moglo govoriti kao o prijedlozima, pokazuje veliku šarolikost. Potvrđuje se sljedeće:

- U *Hrvatskom čestotnom rječniku* ni jedna se od riječi izdvojenih u Tablici 3 ne označuje kao prijedlog nego se opisuje kao imenica, po čemu je *Čestotnik* usklađen s *Glasovima i oblicima*.
- Suprotno tomu, autori *Hrvatskoga jezičnog savjetnika* sve uspoređene riječi smatraju prijedlozima, razlikujući okamenjeni instrumental koji je po vrsti riječi prijedlog od jednakoga oblika neokamenjenoga instrumentala, koji je samo jedan od sklonidbenih oblika imenice. Od ostalih se riječi u *Savjetniku* razlikuje oblik *silom* jer se ne spominje imenica *sila*, čiji bi instrumental bio homoforma, nego se navodi pripadnost drugoj nepromjenjivoj vrsti riječi – prilogima.
- Opisi su vrsta uspoređenih riječi u rječnicima bliži *Savjetniku* nego *Čestotniku* i *Glasovima i oblicima*; *pomoću* i *povodom* i leksikografi opisuju kao prijedloge, dok *prilikom* V. Anić određuje prilogom.
- Drukčije je s riječju *posredstvom* – zabilježena je u *Savjetniku*, ali nije u uspoređenim rječnicima. *Čestotnik* također potvrđuje razliku tē i ostalih riječi: *posredstvom* je najmanje čestote i nalazi se u samo dva potkorpusa – novinskom i stručnom (udžbeničkom). Stoga se može reći da je stilski ograničene uporabe i u korpusu *Čestotnika*. Razlozi se tomu, kao i izostavljanju *posredstvom* iz obaju uspoređenih rječnika, mogu tražiti u nepripadnosti te riječi hrvatskomu standardnomu jeziku. Primjerice, u *Razlikovnom rječniku srpskog i hrvatskog jezika* Vladimira Brodnjaka *posredstvo* se opisuje kao rusizam, a umjesto *posredstvom koga ili čega* predlaže se *pomoću*, te lošija zamjena *preko koga ili čega* (Brodnjak 1992: 401). Na nestandardnost imenice *posredstvo* upućivalo se i ranije, u Pavešićevu *Jezičnom savjetniku s gramatikom*, gdje se također opisuje kao rusizam

(Pavešić 1971: 212), a savjet o potrebi zamjene prijedloga *posredstvom* ponavlja se i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (Barić i dr. 1999: 190).

- Odnos broja pojavnica u instrumentalu i u ostalim kosim padežima prisutnima u *Čestotniku* upućuje na morfosintaktičku posebnost instrumentalnih oblika: *pomoću, prilikom, silom* i *posredstvom* znatno su češći od ostalih kosih padeža. *Povodom* se rabi rjeđe od oblika *povodu*, za koji se može pretpostaviti da se učestalo pojavljuje u ustaljenom prijedložnom izrazu *u povodu*, uz koji se također rabi imenska riječ u genitivu. Izraz *u povodu* gramatički je sinonim okamenjenom instrumentalu *povodom* te su ta dva oblika zamjenjiva (*u povodu / povodom blagdana*). Uz oblik *povodom* manje često od ostalih uspoređenih instrumentalata rabi se *silom*, ali ta riječ nema prijedložna nego priložna obilježja – njome se izriče okolnost (način), a odnos tek sporadično, u stilski obilježenu tekstu.
- Učestala uporaba instrumentalata uspoređenih riječi (u *Čestotniku*: imenica) potvrđuje njihovu okamenjenost i gramatikaliziranost. Takvim se instrumentalima ne imenuje i ne označuje predmetnost – nemaju kategorijska obilježja imenica.

O riječima koje su na putu poprjedloženja ili su poprjedložene u suvremenim se gramatikama ne nalazi puno. Autori *Glasova i oblika hrvatskoga književnoga jezika* u novijem, promijenjenom izdanju te gramatike izostavljaju dio o suodnosu leksičkih i gramatičkih obilježja riječi u kojem se govori o promjeni vrsta pojedinih riječi, pa i o instrumentalu imenica koje su „na putu da postanu prijedlozi”, koji se nalazi u ranijem izdanju.

U ostalim se suvremenim hrvatskim gramatikama dio spomenutih riječi smatra prijedlozima. Tako je u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* Dragutina Raguža te u *Hrvatskoj gramatici*; gdje se „od instrumentalata novonastali prijedlozi” vezuju uz novinski, administrativni i znanstveni stil (Barić i dr., 1997: 278). J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* među prijedloge svrstavaju devet od deset u ovom radu uspoređenih riječi (2005: 201–219, 243). Izuzetak je riječ *većinom*, koja se ni u jednom rječniku ni gramatici ne smatra prijedlogom.

6. Najmanje učestali prijedlozi u *Čestotniku*

U *Hrvatskom čestotnom rječniku* od 64 prisutna prijedloga deset najčešćih pripada među netvorbene riječi (*u, na, za, s, od, iz, o, po, do, bez*), dok netvorben nije ni jedan od deset prijedloga koji u istom korpusu imaju najmanju čestotu pojavljivanja: *posred, okolo, navrh, uime, nadomak, nakraj, zarad, poradi, namjesto, naspram*.

Skupina je sekundarnih prijedloga u svim slavenskim jezicima, pa i u hrvatskom, velika i raznolika. Ti se prijedlozi u jezikoslovnoj literaturi različito dijele, a u vezi je s podjelama i neujednačeno nazivlje. Svi se jezikoslovci slažu da je riječ o otvorenoj skupini drugotnih prijedloga nastalih poprjedloženjem. Pitanje se poprjedloženja kao morfološko i sintaktičko pitanje razvrstavanja riječi odnosi na gramatikalizaciju osnovnih vrsta riječi. Najčešće je poprjedloženje imenica i priloga, ali značajno je i poprjedloženje glagola. Međutim, može se govoriti i o srastanju prijedloga i imenice te potrebi razlikovanja prijedložnih izraza koji su srasli i po vrsti su riječi prijedlozi od onih koji nisu srasli i ostaju prijedložni izrazi.

U Tablici 5, koja slijedi, deset se slabo učestalih hrvatskih prijedloga prisutnih u milijunskom korpusu *Čestotnika* uspoređuje s prijedložnim izrazom, ako postoji, te sinonimnim prijedlogom tvorbeno bliskim prijedlogu slabe čestotnosti, ali kraćim od njega i češće uporabe, što se potvrđuje podatkom o njegovoj čestoti.

Donosi se i apsolutna čestota slabo frekventnih prijedloga. Kako je riječ o nepromjenjivim riječima, može se pretpostaviti da je apsolutna čestotnost jednaka relativnoj. Međutim, nailazi se i na dijalektne pojavnice, koje sastavljači označuju zvjezdicom.

Tablica 5. Prijedlozi najmanje čestote u *Čestotniku* – odnos prema prijedložnim izrazima i odgovarajućim kraćim prijedlozima

Čestotnik			usporedni prijedložni izraz	Čestotnik		
prijedlog	čestota	potkorpus		sinonimni prijedlog/prijedlozi	čestota	potkorpus
<i>posred</i>	10	--PS-	–	<i>sred</i>	45	D--S-
<i>okolo</i>	7	D-PS-	–	<i>oko</i>	827	DNPSU
<i>navrh</i>	6	D-P--	<i>na + vrh</i>	–	–	–
<i>uime</i>	4	--PS-	<i>u + ime</i>	–	–	–
<i>nadomak</i>	3	-NPS-	<i>na + domak</i>	–	–	–
<i>nakraj</i>	3	---SU	<i>na + kraj</i>	–	–	–
<i>zarad</i>	3	--PS-	–	<i>radi</i>	187	DNPSU
<i>poradi</i>	2	--P--	–			
<i>namjesto</i>	1	----U	(<i>na + mjesto</i>)	<i>umjesto</i> = prilog: <i>mesto</i> * 4, <i>misto</i> * 2, <i>mjesto</i> * 47, <i>umisto</i> * 2, <i>umjesto</i> 126	181	DNPSU
<i>naspram</i>	1	D----	–	<i>spram</i> <i>prema</i>	29 1236	D-PS- DNPSU

Usporedba pokazuje da se svih deset u *Čestotniku* slabo učestalih prijedloga upotrebljava uz genitiv, što nije neobično zna li se da genitiv uza se veže najveći broj, uglavnom sekundarnih, prijedloga.

6.1. Rubni prijedlozi nastali srastanjem prijedloga i imenice

Među deset se najmanje učestalih prijedloga u *Čestotniku* našlo pet sastavljenih od prijedloga i imenice. U tri se prijedloga; *navrh*, *uime* i *nakraj*, može govoriti o prijedložnim izrazima kod kojih poprijedloženje još uvijek traje jer se između prijedloga i imenice može dodati imenska riječ u atributnoj ulozi, npr. *na sam vrh/kraj* (*Popeli su se navrh*

brda → *Popeli su se na sam vrh brda*). Kod prijedloga *nadomak* i *namjesto* poprijedloženje je završilo.

Prijedlog je *namjesto*, sinoniman prijedlozima *umjesto* i *mjesto*, drukčiji od ostalih po semantičkim i sintaktičkim obilježjima. Usprkos tomu što se u njegovu sastavu nalazi imenica *mjesto*, osnovno značenje toga prijedloga nije izricanje mjesta nego zamjenjivanje. Za autore *Čestotnika* riječi *mjesto*, *umjesto* i *namjesto* nisu sintaktički jednake: samo se *namjesto* opisuje kao prijedlog, dok se lema *umjesto* opisuje kao prilog s više pojava. Jedna je od pojava i *mjesto* (riječ upotrijebljena u nepredmetnom značenju, sintaktički različita od imenice *mjesto*). Suprotno tomu, I. Matas Ivanković (2005: 213) opisuje riječi *mjesto*, *umjesto* i *namjesto* kao sinonime. Upotrijebljene u nepredmetnom značenju riječi *mjesto*, *umjesto* i *namjesto* osim prijedloga mogu biti i prilozima, dok se pripadnost veznicima kao vrsti riječi u rječnicima ne spominje. Razlika je između Anićeve i rječnika Leksikografskoga zavoda što se u Anićeve rječniku ne navodi više natuknica, iako bi trebalo, nego se riječ *umjesto* unutar iste natuknice opisuje kao prijedlog u priložnoj službi. *Rječnik hrvatskoga jezika* (ur. J. Šonje) spominje (*na*)*mjesto* kao prilog koji se rabi s veznicima *da*, *što*. I. Matas Ivanković (2005: 221) takvo (*u/na*)*mjesto* smatra dijelom složenoga vezničkoga izraza, što opravdava učestalošću „nove sintaktičke jedinice” (32 od 175 primjera) i nepromjenjivošću njezina ustrojstva.

Riječ se *umjesto* kao prijedložno-imenička sraslica u *Tvorbi riječi* Stjepana Babića svrstava među priloge, što se opravdava sintaktičkom ulogom priložne oznake (Babić 1986: 503). Opisujući sraslice kao „riječi koje se stalnije i češće upotrebljavaju u priložnim vezama pa primaju priložno značenje te srastaju u jednu riječ”, S. Babić (1986: 503) potvrđuje da neki suvremeni jezikoslovci nisu razgraničili priloge od prijedložnih izraza istoga sastava. Osim toga, često nije riječ o prilozima nego o prijedlozima, a te se dvije vrste gramatikaliziranih riječi u rječničkim opisima izjednačuju. Zbog toga se uglavnom govori o sastavljenju i rastavljenju pisanju priloga i prijedložnih izraza.

S. Težak (2003: 34) uz sastavljeno pisanje prijedloga i imenice spominje prijedložnu ulogu, predlažući da se složeni prilozima kakvi su *namjesto/umjesto*, *nakraj*, *ukraj*, *potkraj*, *uoči*, *uime* i sl. samo u toj, prijedložnoj ulozi, pišu zajedno. Svjestan je, međutim, novoga otvorenog pitanja – poprijedloženja skupova riječi. O proglašavanju nekih prijedloga prilozima u hrvatskim pravopisima i rječnicima govore i Lana Hudeček i Luka Vukojević (2005), opisujući značenjsku i funkcionalnu razliku između priloga i prijedložnih izraza.

Jedan se od deset prijedloga na začelju čestotnosti u *Hrvatskom čestotnom rječniku* rabi i u frazemima. To je prijedlog *nakraj*, u frazemu koji je u *Bibliografiji hrvatske frazeologije i popisu frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima* Željke Fink Arsovske, Barbare Kovačević i Anite Hrnjak zabilježen kao *nije <ni> nakraj pameti komu tko, što* (2010: 514). Pretpostavlja se da se zbog leksikaliziranosti, koja uključuje preneseno značenje, prijedlog *na* i imenica *kraj* pišu sastavljeno. Kako u *Čestotniku* nema surječja, ne zna se je li *nakraj* u primjerima ondje dijelom frazema, ali svrstavanje među prijedloge govori u prilog srastanju spomenute prijedložno-imeničke sveze.

Pisanje je prijedloga *na* i imenice *kraj* neujednačeno u frazemima zabilježenim u *Hrvatsko-njemačkom frazeološkom rječniku*, kao i u građi Hrvatske jezične riznice. U *Hrvat-*

sko-njemačkom frazeološkom rječniku (1988: 380) prijedlog i imenica pišu se i sastavljeno i rastavljeno, ovisno o prisutnosti/odsutnosti veznika *ni* te, s tim u vezi, o rečeničnom naglasku. Tako su zabilježeni sljedeći primjeri: *ne pada komu nešto nakraj pameti*, *ne pada komu ni na kraj pameti*, *nije komu nešto nakraj pameti* i *nije komu ni na kraj pameti*. S druge strane, u Hrvatskoj je jezičnoj riznici znatno više potvrda rastavljenoga pisanja prijedloznoga izraza *na i kraj* (čak 90 %) u usporedenu frazemu *nije <ni> nakraj pameti komu tko, što*, čemu ipak treba dodati da primjeri toga frazema u riznici korpusu sežu na kraj 19. stoljeća, u djela E. Kumičića i A. Šenoe. Jezik onodobnih pisaca podrazumijeva i pravopis drukčiji od suvremenoga.

6.2. Suodnos dužih i kraćih tvorbeno bliskih prijedloga

Usporedba pet slabo učestalih prijedloga koji kao duže riječi imaju suodnosne kraće prijedloge pokazuje da se svi kraći prijedlozi osim *sred* nalaze u svim potkorpusima, dok su duži prisutni samo u nekim potkorpusima. *Sred* se razlikuje od prijedloga *oko*, *radi* i *prema*, koji se izdvajaju kao češći sinonimi u tvorbenoj vezi sa slabo frekventnim prijedlozima, jer nije primarni prijedlog nego je nastao poprijedloženjem.

Želi li prenijeti kakvu obavijest, uz mogućnost izbora između dužega i kraćega oblika, prosječni će govornik za potvrđivanje referencijalne uloge odabrati kraći. Duži će oblik (ili duže oblike, ima li ih više) ostaviti kao stilsku rezervu; njima će potvrđivati druge jezične uloge. Potvrđuju to primjerice *poradi* i *zaradi* koji se u korpusu *Čestotnika* rabe ukupno pet puta, dok se stilski neobilježeno, kraće, *radi* nalazi 187 puta. Na posljednjem se mjestu u nizu prijedloga u građi *Čestotnika* nalazi *naspram*. Upotrijebljen je samo jednom, dok je njegova neutralna inačica *prema* zabilježena 1236 puta.

7. Zaključak

Usporedba deset najmanje učestalih prijedloga prisutnih u građi *Čestotnika* potvrđuje svih pet početnih pretpostavka:

- da je pri određivanju čestote najznačajnija tvorba; rjeđe se rabe tvorbeni, drugotni, sekundarni prijedlozi
- da su češći gramatikaliziraniji prijedlozi, tj. da se češće rabe prijedlozi vezani uz više padeža
- da su sekundarni prijedlozi koji u sastavu imaju koji primarni, netvorbeni prijedlog, redovito rjeđi nego odgovarajući im osnovni prijedlog
- da manje učestali hrvatski prijedlozi s imenicama široka i ispražnjena značenja čine ustaljene prijedložne izraze te se uz njih otvara pravopisno i morfosintaktičko pitanje odnosa prijedloga i prijedloznoga izraza
- da se češći prijedlozi rabe u svim potkorpusima, a uporaba je rjeđih ograničena samo na određene potkorpuse.

Početnim se pretpostavkama može dodati potreba detaljnijega razgraničenja gramatikaliziranih riječi na vrste jer usporedba izdvojenih primjera „rubnih” prijedloga u dijelu suvremene normativne literature pokazuje da morfološki i sintaktički kriteriji opisa još uvijek nisu posve usklađeni.

Literatura

- Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2003.
- Arsovski Fink, Željka; Kovačević, Barbara; Hrnjak, Anita, *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*, Knjigra, Zagreb, 2010.
- Babić, Stjepan, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Nacrt za gramatiku, Globus, JAZU, Zagreb, 1986.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Globus, Zagreb, 1991.
- Barić, Eugenija i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
- Barić, Eugenija i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine, Zagreb, 1999.
- Brodnjak, Vladimir, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Damjanović, Stjepan, *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2003.
- Fulgosi, Sanja; Tuđman Vuković, Nina, „Relevantnost frekvencije jezične uporabe za opis strukture leksema”, *Suvremena lingvistika*, 51–52, 2001., br.1–2, str. 73–85.
- Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, red. Josip Matešić, Nakladni zavod Matice hrvatske – Verlag Otto Sagner, Zagreb – München, 1988.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica, „Homonimija kao leksikografski problem”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35, 2009., br. 1, str. 159–186.
- Hudeček, Lana; Vukojević, Luka, „Sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga kao pravopisni i lingvistički problem”, u: *Od fonetike do etike*, Disput, Zagreb, 2005. str. 99–122.
- Jakobson, Roman, *O jeziku*, Disput, Zagreb, 2008.
- Matas Ivanković, Ivana, „Mjesto/umjesto/namjesto”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, 2005., br. 1, str. 211–226.
- Moguš, Milan; Bratanić, Maja; Tadić, Marko, *Hrvatski čestotni rječnik*, Školska knjiga – Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999.
- Pavešić, Slavko (ur.), *Jezični savjetnik s gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Popović, Ljubomir, „Predložki izrazi u savremenom srpskohrvatskom jeziku”, *Naš jezik*, 15, 1966., br. 3–4, str. 195–220.
- Raguž, Dragutin, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
- Ramadanović, Ermina, Uvod u nauku o ustroju riječi (prikaz), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38, 2012., br. 1, str. 203–228.
- Rječnik hrvatskoga jezika*, ur.: J. Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

- Šarić, Ljiljana, „Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi: pomoću, s pomoću, uz pomoć“, *Riječ*, 5, 1999., br. 1, str. 81–95.
- Švačko, Vanja, „Funkcija i status prijedložnih izraza“, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 19, 1993., str. 353–361.
- Švačko, Vanja, „Prijedložni izraz kao gramatička i leksikografska jedinica“, *Filologija*, 22–23, 1994., str. 307–311.
- Tafra, Branka, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

SUMMARY

Vlasta Rišner

“MARGINAL” CROATIAN PREPOSITIONS

The paper starts from the material of *Hrvatski čestotni rječnik* (*Croatian Frequency Dictionary*) by singling out the most rarely used Croatian prepositions that are considered marginal. It is shown that none of the ten prepositions with the smallest frequency of usage according to the corpus described in *Hrvatski čestotni rječnik* are really non-formative. It is also pointed out that there is a discrepancy in grammatical and dictionary descriptions in determining non-grammaticalized parts of speech.

Key words: prepositions, *Hrvatski čestotni rječnik* (*Croatian Frequency Dictionary*), frequency, prepositionalization